

מכון הדר

MECHON HADAR

"והיא תקרא אותו בשם":

בין ראייה לשמיעה במפגש בין הגר למלאך

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@mechonhadar.org

פרשת לך לך, תשע"ז

בפסוקי פרשת לך לך עולה מסר משמעותי הנוגע בהבדל שבין שמיעה לראייה בקשר שבין הגר לאל, וביחסים שבין בני אדם בכלל. ראייה מתקשרת אל המוחשי וכך ראיית אדם משמעה לקבל את קיומו, לדחות את אפשרות ההתעלמות ממנו והפיכתו לשקוף. יתירה מזו, חווית ההיראות עשויה לעורר את הנראה להפוך ולהיות גם רואה, דבר שמוליד לקשר בעל אופי הדדי. מסר זה עולה משני פירושים שונים המוצעים לחוויה של הגר, פירושו של מלאך ה' ופירושה של הגר עצמה.

"וְשָׂרֵי אֲשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ", פותח פרק טז בספר בראשית. כפתרון, ולו חלקי, לעקרותה, מציעה שרי לאברם (כפי שהם עדיין מכונים בשלב הזה): "הֲגַה-נָּא עֲצָרְנִי ה' מְלֻדָּת--בֵּא-נָּא אֶל-שְׂפָחָתִי, אוּלַי אֲפַנֶּה מִמֶּנָּה" (פסוק ב'). הפתרון מתגלה כמוצלח ברמה המעשית – הגר אכן נכנסת להריון – אך כמוצלח פחות מבחינת יחסיהן של שרי והגר: "וַתִּקַּל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ" (ד'). תגובת אברם, המבקש אולי להיענות לקושי שמתארת אשתו, היא: "וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל שָׂרֵי הַגֵּה שְׂפָחָתְךָ בְּיָדְךָ עֲשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וַתַּעַנֶּה שָׂרֵי וַתִּבְרַח מִפְּנֵיהָ" (ו').

במסגרת בריחתה, מגיעה הגר למדבר, שם מוצא אותה מלאך ה'. בין השניים מתפתחת שיחה:

ויאמר: הֲגֵר שְׂפָחַת שָׂרֵי, אִי מִזֶּה בָּאת וְאַנְה תִּלְכִּי?

ותאמר: מִפְּנֵי שָׂרֵי גְבִרְתִּי אֲנֹכִי בָרַחַת:

ויאמר לה מלאך ה': שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתְּךָ וְהִתְעַנִּי מִסַּת יָדֶיךָ:

ויאמר לה מלאך ה': הַרְבֵּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֶךָ וְלֹא יִסְפָּר מְרַב (ח' – י').

למעשה, מספר המלאך להגר שהיא הרה, ומנחה אותה לשוב לבית אדוניה. אולם, השיחה בין מלאך ה' להגר אינה מסתיימת בנקודה זו. היא מסתיימת בהנחיה להגר מצד המלאך בנוגע לשמו של הַרְבֵּה שייולד: "ויאמר לה מלאך ה': הַרְבֵּה הָרָה וְיִלְדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמְעָאל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיָּה" (יא'). עוניה של הגר מתייחס אולי לעינוי שעברה תחת ידי שרי: "ותעניה" (ו'). מתוך שעוניה של הגר נשמע על ידי האל, מצווה עליה המלאך לקרוא לבנה ישמעאל. אף שהטיית הפועל בשם היא בלשון עתיד, הרי שההסבר הוא חוויה של היות נשמע, בעבר: "כי שָׁמַע ה' אל עניך". ומתוך כך, מתאר מלאך ה' מעשה של שמיעה פעילה, שמיעה המובילה לפעולה: אלוהים שמעך, והגיב אליך.

דבריו של המלאך למעשה לוקחים מהגר את הזכות והחובה ההורית לתת שם לילדה¹, והגר מגיבה לכך באופן מעניין ואולי אף חתרני: היא נותנת שם. לא, לא לבנה, אלא לישות אחרת: "נתקרא שם ה' הַדָּבָר אֲלֵיהָ אֶתָּה אֶל רְאִי" (יג'). השם "אל רואי" הוא חתרני במובן מסוים גם בפני עצמו, שכן הוא מתמקד בפועל אחר, המייצג אמנם אף הוא חוש חשוב, אולם הפעם, לא עוד שמיעה, כי אם ראייה. כך משנה הגר את תיאור האופן שבו האל מתייחס אליה באירוע הנידון, וחושפת, אולי, את האופן שבו היא חווה את המתרחש: לא היות נשמעת כי אם היות נראית.

השם המוצע, "אל רואי", הוא רב משמעי. אפשר שהוא מתייחס לאל: בבחינת שזהו אלוהי הראייה או, לחילופין, בבחינת שזהו אל שרואה. מאידך יתכן והשם "אל רואי" מתייחס להגר, לחוויה האישית הנקודתית של הגר: "אל רואי" – כלומר האל שאני ראיתי (בכר שור על אתר). כך מתארת הגר את החוויה שלה במדבר, חוויה בה ראתה את האלוהים. לחילופין, ייתכן שהשם "אל רואי" נובע מממד אחר של החוויה הנקודתית – לא עוד חוויה של ראייה אלא חוויה של נראות: האל שראה אותי – רואי (רד"ק על אתר).

¹ הרמב"ן מציע פירוש המשמר ביד הגר את מתן השם: "וקראת שמו ישמעאל - הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל ... ואמר לה שהיא תקראנו כן, ותזכור כי שמע אלוהים אל עניה" (רמב"ן על אתר)

נתמקד באפשרות אחרונה זו, החושפת באופן בוטה את התהום שבין מתן השם על ידי המלאך, לבין נתינת השם של הגר. בעוד המלאך מבין את החוויה ככזו שבה הגר **נשמעת**, כפי שמבטא השם ישמעאל והסברו – "כי שמע ה' את עוניך" – הרי שהגר מרגישה **נראית**: "אתה אל רואי".

אמנם, קיים דמיון בין ראייה ובין שמיעה. אלו שתי פעולות הקשורות לשני חושים, שתי פעולות שיכולות להכיל ריבוי ממדים: ניתן לשמוע הרמוניה, קולות רבים בו-זמנית, וכך גם ניתן לראות מכלול. בנוסף, ראייה, כמו גם שמיעה, מתעשרות באמצעות עוצמות שונות – ישנו צליל רם וצליל חלש, אור בהיר ומעומעם. עם זאת, קול מזוהה על ידי הרכב התדרים שבו, תדר גבוה או נמוך, ואילו תמונה מזוהה על ידי הרכב האור – הבא ממרחב עם ציר אנכי וציר אופקי, וכן מהצבעים שבו. קול מזוהה באמצעות מימד אחד, תמונה מזוהה באמצעות שלושה. בנוסף, הייצוג במרחב הופך את פרי חוש הראייה למושא שדומה יותר לחוש המישוש – לדבר מוחשי. לראות דבר מה משמעו לקבל את קיומו באופן מוחשי. זאת, בעוד הנשמע הוא אבסטרקטי, לכן בעל פוטנציאל לעומק רוחני דווקא ולא מוחשי. מתוך כך, אולי אין פלא שהמלאך מתייחס לחוש הרוחני – חוש השמיעה, בעוד הגר – בת אדם, מתייחסת לחוש הראייה המוחשי.

מתוך כך ניתן לומר כי באמצעות השם "ישמעאל" מתאר המלאך את העובדה שלהגר יש "קול", "קול" במובן שפירושה למציאות נשמע, ולא עוד אלא שהוא גם מתקבל, מוכר, וככזה הוא ראוי לתגובה. הגר מבטאת סבל, סיבלה של הגר נשמע ולא נותר בר התעלמות. לעומת זאת, באמצעות השם "אל רואי" מתארת הגר חוויה של הכרה בקיום, קיום מוחשי, נראות בניגוד לשקיפות. הערך שחווית ההישמעות מעניק להגר ובכלל הוא: "יש ערך לקולי, לדברי", ואילו הערך שחווית ההיראות מעניק הוא: "יש ערך להווייתי, לקיומי" – יש לי קיום מוחשי בעיני הרואים אותי. זו חוויה הפוכה מהאופן שבו שרי גורמת להגר להרגיש, הגר מרגישה שאין לה דרך להתקיים תחת קורת גג אחת עם שרי ומתוך כך: "ותברח מפניה" (שם, ו').

לפסוק שבו קוראת הגר לה' בשם, ישנו חלק נוסף: "כי אֶמְרָה, הֲגַם הָלַם רְאִיתִי אֶחָרִי רְאִי" (יג'). הפשט בחצי שני זה של הפסוק לא ברור – המילים לא לגמרי ברורות, וגם הטון שלהן לא, אבל ברור שנמשכת בו התנועה של הפועל ר.א.ה.. והוא מוצג כהסבר לשם "אל רואי": "כִּי אֶמְרָה" וכו'. הגר

לכאורה מקשרת בפסוק בין היותה נראית והיותה רואה. כאומרת: ראיתי אחרי שהאל ראה אותי.² כלומר, חוויית נראות זו, חוויית ההיות נראית, מעצבת מחד גיסא את האופן שבו הגר רואה את האל, ומתקשרת מאידך גיסא להיותה היא אדם רואה: "הגם הלם ראיתי אחרי רואי" (שם, יג). הגר מקשרת בין היותה נראית להיותה רואה, כאומרת: אחרי חווייה שבה רואים אותי - גם אני רואה.

כך עולה הבדל מרתק נוסף בין ראייה לשמיעה: שמיעה מתוארת על ידי המלאך כדבר המפעיל תגובה בשומע – במקרה זה האלוהים שמע את מצוקתה של הגר והגיב למצוקה. אולם הראייה, כפי שזו מתוארת על ידי הגר, מפעילה תגובה בזאת הנראית. היראותה מפעילה את הגר להיות אדם רואה בעצמה – "ראיתי אחרי רואי".

לראייה שבאה בעקבות היות נראית שני תוצרים: ראשית הגר רואה את האל כשהוא רואה אותה, בבחינת ראיתי אותך כי ראית אותי, לפנינו אם כן ראייה הדדית. היות נראית, חווייה של היתפסות בגדר של מוחשית, מובילה את הגר לקשר הדדי עם רואיה.³ שנית, היא רואה את מי שרואה אותה באופן שמאפשר לה לתת לו שם, זו ראיית מהות, בבחינת: לא רק שראיתי אותך אלא שיכולתי לתת לך שם, תפסתי מי אתה.

פרשת לך לך משובצת פעמים רבות בפועל ר.א.ה.. כבר בתחילת הפרשה מסופר: "וירא ה' אל אברם... (בראשית, יב, ז), שוב ושוב נראה האלוהים אל אברם או מבקש להראות לו דבר מה: הארץ, הכוכבים. אברם קורא בשם ה' (שם, ח), בונה מזבחות (שם, יב, ז; יג, יח), מאמין (שם, טו, ו),

---

² ניתן לחילופין להבין את הפסוק כאומר: ראיתי אחרי שראיתי את האל. רש"י מקשר את התדהמה המובעת על ידי הגר בפסוק לכך שהגר רגילה הייתה לראות מלאכי אלוהים בביתו של אברם, אבל לא ציפתה להם במדבר: "הגם הלום - לשון תימה, וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברם, ששם הייתי רגילה לראות מלאכים?!" (רש"י על אתר). לחלופין, יש המקשרים את התדהמה על המשך הראייה אחרי ראית האלוהים לחוויית התדהמה של עצם ההישארות בחיים אחרי ראית האלוהים, כפי שאולי נרמז משמה של הבאר המוצע בפסוק הבא: "באר לחי רואי" (שם, יד; וראו 1 Anchor Bible, עמ' 119).

³ היראות שמביאה לראייה הדדית היא אולי גם האופן בו ניתן להבין את הראייה המתוארת בשיא המפגש הציבורי שבין הקב"ה לבני האדם, במעמד הר סיני. הפועל הנבחר הוא ראייה: "רואים את הקולות" (שמות, כ, יד), הראייה מעידה על קבלת קיומה של הישות הנראית על ידי הרואים, בני ישראל את האלוהים, כישות בעלת אופי מוחשי, ואולי מביעה את תקוות בני ישראל להמשיך ולהיות נראים בעצמם.

אולם בניגוד להגר המרגישה נראית "אל רואי" והאומרת "ראיתי", אין אברם מתואר כמרגיש נראה וגם לא כרואה. אולם, ישנו שינוי המתרחש לפני סיפור הגר ואחריו שראוי לתשומת לב ומתבטא באופן השימוש בפועל ה.ל.כ.. בתחילת הפרשה נמצא הצו האלוהי לאברהם: "לך לך" (שם, יב, א) ואולם אחרי סיפור הגר אומר האל לאברהם: "התהלך לפני" (שם, יז, א) – ההליכה הזו היא הליכה מתוך הקשר, לא עוד הבדידות של "לך" אלא "לפני". "לפני" מתאר טיב של קשר, וממחיש מרחב המאפשר נראות. נראות, כפי שמלמדת הגר, היא המפתח גם לראייה, ראייה שיש בה פוטנציאל להדדיות והכרה במהות. אולי לכן רק ברגע ההליכה לפני יכול האל לתת לאברהם שם: "ולא יקרא עוד את שמך אברהם ויקה שמך אברהם..." (שם, ה) ושמה גם פה לפנינו דוגמא לפיה הרגשת נראות מובילה לראייה - וכך כשאברהם הולך לפני האלוהים הופך הוא לרואה גם כן, והפרשה הבאה נפתחת ומספרת אודות אברהם הרואה: "וישא עיניו וירא" (שם, יח, א-ב).

כך מלמדת אותנו הגר שבקשרים בין אנשים לראייה יש כוח רב, ראייה גורמת לנראה להרגיש שקיומו מקובל, מתוך כך היא יכולה להביא את הנראה להיות רואה בעצמו, להביא לקשר של ראייה הדדית, שיש בה מפתח להכרות עומק והליכה במרחב משותף.